

КУРАН И ХАДИС: ИЗВОРИШТА МЕЃУКОНФЕСИОНАЛНОГ СУКОБА?

Сажетак: Два основна и по свом значају најважнија текстуална извора у исламу - Куран и хадис, предмет су бројних тумачења и неспоразума у погледу третирања исламског верског института - цихада. Овај рад представља краћи теоријски осврт на ове изворе и бави се анализом појединих куранских сура, као и хадиса, у којима се помиње овај контроверзни појам. Такође, у раду се покушава дати одговор на питање: у каквом односу стоје поменути извори спрам данашње теорије и праксе многобројних креатора исламистичких (цихадистичких) појава у свету, односно, у којој мери и на који начин могу утицати на погоршање односа и изазивање сукоба међу припадницима различитих конфесија, пре свега у нашој земљи и ширем региону Западног Балкана? У том контексту, пажња се посвећује експликацији појмова исламска радикализација, исламизација радикализма и цихадизам и њима сличних појмовно - термилошких одређења различитих девијантних појава у исламу. На крају, указује се на реалне изворе из којих долазе претње по безбедност и стабилност Републике Србије, попут вахабизма и неконтролисаних миграција из кризних подручја на Блиском истоку.

Кључне речи: Куран, хадис, цихад, исламска радикализација, исламизација радикализма, цихадизам, вахабизам, миграције, угрожавање безбедности

Увод

Свакодневно, пет пута на дан, стотине милиона исламских верника¹ окрећу се у молитви према меканској Каби изговарајући делове своје Свете књиге - Курана. Од рођења па до смрти готово да не постоји ниједан сегмент живота који није прожет духом Курана. Без обзира на друштвени статус, ниво образовања или земљу порекла, муслимани свој молитвени ритуал доследно понављају потчињавајући се заповестима Алаха које им је пре четрнаест векова пренео Божији посланик Мухамед. Многи од њих се током читавог свог века не одвајају од Књиге тражећи и проналазећи у њој одговоре на најважнија питања која се могу поставити (о целини света и човека), док поједини у редо-

¹ Процена је да број муслимана у свету премашује милијарду и по.

вима ове светиње, и између њих, проналазе оправдања за своја (не)дела од којих се нека, попут бесмисленог насиља тероризма, никако не могу довести у везу са оним што је смисао и порука овог текста. Сукцесивно објављиван као Речи Божије током Мухамедовог живота, а сакупљен и кодификован за време владавине трећег правоверног халифе Османа (644-656), своју коначну и званичну верзију курански текст је добио тек у X веку када су утврђена правила његовог писања и рецитовања. Предмет посебне анализе у овом раду представља увид у делове куранског текста у којима се помиње институт цихада а са истоветним циљем посвећена је и пажња другом, по значају, текстуалном извору у исламу – хадису тј. збирки поступака и речи које исламска традиција приписује пророку Мухамеду.

Извори ислама и цихад

Све до данас Куран (ар. *al-Qur'an*, у преводу оно што се чита, казује, рецитије), или једноставно Књига, (ар. *al-Kitab*), остао је извориште целокупне арапско-исламске традиције, културе и духовности. Наш угледни арабиста и исламолог, Дарко Танасковић, не греша када констатује да, посматрано из визуре исламског света, Куран као „Реч Божија не може бити дело књижевности“, јер је за муслимане посредно искрено веровање у Божију Објаву коначне истине „у коју не може бити сумње“. (Танасковић, 2008: 51-52). Оно што је од суштинског значаја представља чињеница да на том веровању почива целокупна конструкција² ислама који, опет, како то исправно примећују многи стручњаци за ову религију, а међу њима и Неркез Смаилагић, „...није само вјера, него и стил живота, којим се обликује егзистенција, свакидашњост и понашање његових присташа“. (Смаилагић, 1975: III). Такође, од важности је напоменути и то да је садржај куранских сура у многоме одражавао стварност у којој је живео и деловао Мухамед као политичар и, касније, државник а не само као веровесник. То се врло јасно може видети пажљивом анализом садржаја сура насталих током меканског или мединског периода Мухамедове посланичке мисије.

У погледу осталих „темељних чињеница“ које се тичу Курана, Танасковић наводи следеће: „Куран је [...] подељен на поглавља (*суре*), којих је све у свему 114 и која су изразито неједнаке дужине. [...] Свака сура се дели на одређени број „стихова“, како се у неисламском свету конвенционално називају *ајети*, заправо „(Алахови) знаци или знамења“, „ставови“. Ајета је нешто више од 6.200, при чему постоје одређене разлике међу верским ауторитетима у погледу њиховог разграничења и нумерисања, што није значајно за суштину Објаве...“ (2008: 56-57). О подели на мекански и медински период настанка сура, један од најбољих познавалаца ислама, Фазлур Рахман (Fazlur Rahman) каже: „Ране меканске суре су међу најкраћима, а оне каснијег периода су знатно дуже. Стихови у раним сурама одликују се изванредно дубоким и снажним

² Неркез Смаилагић под овим подразумева метафизички, антрополошки и етички план Курана.

„психолошким напоном“; они имају карактер кратких али жестоких вулканских ерупција [...] Овај тон постепено уступа место, нарочито у мединском периоду, једном течнијем и лакшем стилу, упоредо са проширењем правне садржине која се односи на детаљну организацију и управљање заједницом-државом у настајању“ (Rahman, 1983: 59). За нашу анализу, међутим, значајне су суре које се превасходно односе на верски институт цихада.

Поједини источњачки експерти за ислам сматрају цихад за шести, и то најважнији, стуб на коме почива ислам, поред пет других стубова тј. установљених верских дужности: шехаде (посведочења вере), молитве, давања милостиње (зеката), поста (рамазанског) и хаџа (ходочашћа у Меку). Осим неспорног значаја који му се приписује у мисији ширења ислама, у вези овог верског института постоје бројне несугласице у погледу његове суштине као и самог значења. Према устаљеном правилу, посебно оном које се заступа на Западу, у кругу академске али и шире заједнице, цихад подразумева активну (оружану) борбу (на Алаховом путу) за ширење вере. Неспоразуми око природе цихада настају када се консултују источњачки извори који, махом, инсистирају на вишеслојности значења овог термина, сматрајући да цихад представља сваки вид (па и унутрашњи, духовни) предузимања напора да се дође до жељеног (богоугодног) циља по вољи Алаха. У прилог овоме, обично се подсећа на троконсонантски корен (*ц,х,д*) саме речи цихад који у основи значи предузимање неког напора или труда како би се остварио задати циљ.

У намери да се цихад представи као искључиви духовни напор самусавршавања личности, сходно божијим заповестима и упутствима а не оружане борбе или рата, прави се поређење с различитим изведеним облицима од речи – *убити*, која у свом основном значењу подразумева оружану борбу, односно рат. У литератури се често помиње и подела цихада на *мали* и *велики*, где се под малим подразумева ратнички напор, дакле, вођење оружане борбе и рата а под великим - духовни напор, унутрашња духовна борба. Како год, оно што је за нас од суштинског значаја јесте чињеница да на овим просторима (регија Западног Балкана или Југоисток Европе), а такође и планетарно, помињање овог исламског верског института у последњих неколико деценија има крајње негативну конотацију и подразумева склоност, или још чешће, употребу насиља у сврху свеопште исламизације. У прилог овоме Танасковић износи и следеће: „Цихад се у исламу доживљава и цени као највиши степен исказивања побожности [...] [а] С обзиром на то да се ислам доктринарно сматра савршеним и коначном Истином и универзалном религијом која треба да се прошири на цео свет и донесе спасење свеколиком људском роду, а да је цихад средство и пут њеног ширења, логично произлази да ће разлози за вођење „светог рата на Алаховом путу“ престати тек онда кад се стигне до краја тог пута“. (2008: 151-153). На основу свега што је до сада речено о овом верском институту, цихад би се могао сасвим основано третирати као свети рат.

На овом становишту је и наш политиколог Мирољуб Јевтић када каже: „Колико смо ми били у могућности да закључимо, највећи број радова и памфлета исламистичких организација, говори о цихаду као о оружаној борби за божију ствар [...] Поред наведених тумачења радикални покрети настоје да

примене делове Кур'ана посвећене оружаном борби. Сваки заинтересован читалац, било ког српскохрватског превода, лако ће приметити да су стихови са борбеном садржином у светој књизи ислама веома чести. Зато Кур'ан узет дословно, даје сасвим за право заговорницима оружаног цихада“ (Јевтић, 1989: 238).

Ево прегледа неколико сура из куранског текста у којима се помињу речи цихад и рат.

У сури II која носи назив „Ал-Бакара“ (Al-Baqara), у преводу „Крава“, ајети 190-194: „И борите се на Аллахову путу против оних који се боре против вас, али ви не отпочињите борбу! – Аллах, доиста, не воли оне који заподијевају кавгу. И нападајте такве гдје год их сретнете и прогоните их оданде одакле су они вас прогнали. А злостављање је теже од убијања! И не борите се против њих код Светог храма, док вас они ту не нападну. Ако вас нападну, онда их убијајте! – нека таква буде казна за невернике. А ако се прођу, - па, Аллах прашта и самилостан је. И борите се против њих све док многобоштва нестане и док се Аллахова вјера слободно исповиједати не могу. Па ако се окане, онда непријатељство престаје, једино против насилника остаје. Свети мјесец је за свети мјесец, а и у светињама вриједи одмазда: онима који вас нападну узвратите истом мјером и Аллага се бојте, и знајте да је Аллах на страни оних који се гријеха клоне“ (Коркут, 1984: 28-29).

Сура IV, под називом „Ан-Ниса“ (An-Nisa'), у преводу „Жене“, ајет 74: „И нека се зато на Аллахову путу боре они који не жале да жртвују живот на овом свијету за онај свијет. А онога ко се бори на Аллахову путу, па погине или побиједи, Ми ћемо, обилно наградити“ (1984: 88).

У истој сури, ајети 95-96: „Вјерници који се не боре – осим оних који су за борбу неспособни – нису једнаки онима који се на Аллахову путу боре имецима својим и животима својим. Оне који се буду борили улажући иметке своје и животе своје Аллах ће одликовати читавим степеном над онима који се не буду борили, и Он свима обећава лијепу награду. Аллах ће борцима, а не онима који се не боре, дати велику награду, почасти од Себе и опрост и милост. – Аллах прашта и самилостан је“ (1984: 93).

У сури VIII, под називом „Ал-Анфал“ (Al-Anfal), у преводу „Плен“, ајет 65: „О Вјеровесниче, бодри вјернике на борбу! Ако вас буде двадесет издржљивих, побиједиће двије стотине; а ако вас буде стотина, побиједиће хиљаду оних који не вјерују, зато што су они људи који не схваћају“ (1984: 184).

Сура IX, „Ат-Тавба“ (At-Tawba), у преводу „Покајање“, ајет 5: „Кад прођу свети мјесеци, онда убијајте многобошце гдје год их нађете, заробљавајте их, опседајте и на сваком пролазу дочекујте! Па ако се покају и буду молитву објавили и зекат давали, оставите их на миру, јер Аллах заиста прашта и самилостан је“ (1984: 186).

У сури LXI, названој „Ас-Саф“ (As-Saff), у преводу „Бојни ред“, ајети 11-12: „у Аллага и Посланика Његова вјерујте и имецима својим и животима својим на Аллахову путу се борите – то вам је, да знате, боље – Он ће вам гријехе ваше опростити и у ценнетске башче вас, кроз које ће ријеке тећи, увести,

и у дивне дворове у еденским вртovima; - то ће бити успијех велики“ (1984: 551).

Из анализе ових сура може се донети неколико закључака. Прво, да је муслиманима текстом Свете књиге забрањен офанзивни и дозвољен искључиво одбрамбени рат те да ако непријатељ одустане од борбе сва непријатељства између њега и муслимана морају одмах да престану. Друго, под непријатељем се подразумевају политеисти. Треће, строго се забрањује злостављање непријатеља али се одобрава одмазда у време светог месеца рамазана нарочито према онима који су склони прекомерној употреби насиља. Четврто, подстиче се жртвовање у име божанских принципа и обећава награде онима који изгубе живот у тој мисији.

Поред куранског текста, предмет наше анализе је и хадис, конкретно, збирка хадиса³ која нам стоји на располагању. Пре тога, укратко о овом важном извору ислама. Хадис(и) (ар. *al-Hadith*, у преводу прича, приповедање, извештај), писано је сведочансто, једна врста несумњивог и аутентичног извештаја Мухамедових другова и сабораца о пророковом поступању и понашању у различитим ситуацијама и као такав представља други по важности текстуални извор ислама. Рахман посебно наглашава чињеницу да је: „...хадис [...] сасвим природно био оријентисан ка одговарајућој *суни*, верској норми праксе“ (1983: 89). На основу усменог предања о појединостима из Мухамедовог живота (посебно о томе шта је одобравао а шта забрањивао), које је брижно памтила и чувала исламска традиција а у сврху кодификовања етичко-правне норме (најпожељнијег) понашања у муслиманској средини, наметнула се потреба сакупљања и записивања овог предања. Сваки хадис састоји се из самог текста и ланца преношења тог текста. Временом, појавило се толико збирки хадиса да се нужно поставило питање њихове аутентичности, односно, поузданости лица која су се налазила у ланцу преношења хадиса. Као реакција на ову појаву приступило се ригорозној критичкој провери аутентичности и поузданости њихових састављача. Како наводи Танасковић: „Овим послом су се током IX века предано бавили стручњаци за хадисе, тзв. *мухадиси*, а наука о хадису постала је једна од средишњих исламских дисциплина. Тврди се да да је пред крај VIII века исламским светом циркулисало више од пола милиона хадиса, у којима је помињано више од 40.000 имена њихових наводних преносилаца“ (2008: 101). У оквиру сунитског ислама постигнут је консензус о веродостојности свега шест збирки хадиса, од којих су Бухаријева и Муслимова, обе под називом „Сахих“, најпознатије.

Као што је већ речено, предмет наше анализе је збирка у којој се налази 1977 хадиса. Од поменутог броја, 29 хадиса се односи на цихад. Навешћемо овде 8 хадиса како бисмо показали сву разноврсност у тумачењу суштине цихада.

³ У питању је збирка под називом *Odabrani Poslanikovi hadisi i Muhammedove mudrosti* (ар. *Muh-taru-l-ehadisi-nnebevije ve-l-hikemi-l-Muhammedijje*) од Ессејид Ахмеда ел-Хашимија, коју је с турског језика превео Јакуб Мемич а објавила Исламска заједница БиХ, Хрватске и Словеније у Сарајеву, 1985. године.

Хадис 29: „Аллаху су најдража дјела: клањање намаза на вријеме; покорност родитељима и, борба на Аллаховом путу“. (Ел-Хашими, 1985: 18).

Хадис 33: „Аллаху је најдражи цихад: рећи истину пред неправедним владарем“. (1985: 19).

Хадис 111: „Најбољи је цихад да се човјек бори против својих прохтјева (нефса) и својих страсти“. (1985: 34).

Хадис 146: „Хоћете ли да вам кажем, помоћу чега ћете ући у Џеннет? – Борбом против непријатеља; пружањем гостопримства (путнику, госту); бригом о намазу и намаским вактовима; узимањем абдеста у хладним ноћима и, дијељењем хране гладнима“. (1985: 40).

Хадис 422: „Најбоље дјело вјерниково је цихад-рад на Аллаховом путу“. (1985: 96).

Хадис 696: „Аллах гарантује ономе ко изађе из своје куће ради борбе на Његовом путу и ради потрђивања његове речи, да ће га смјестити у Џеннет (ако падне у боју), или ће га повратити његовом дому с оним што је стекао: с наградом и ратном добити“. (1985: 156).

Хадис 723: „Онај ко потврђује ова три принципа, ући ће у Џеннет: задовољство да му Аллах буде Господар; да му је ислам – вјера, а Мухаммед (а.с.) – посланик. Осим ова три принципа има и четврти, за који ће бити дата награда колико је простор између неба и Земље, а то је: борба на Аллаховом путу (цихад)“. (1985: 164).

Хадис 1856: „Дођите у цихад у којем нема погибије, а то је - хаџ“. (1985: 399).

Из овог прегледа могуће је извући, такође, неколико закључака. Као прво, намеће се закључак о вишеслојности тумачења која се тичу садржаја цихада. Друго, несумњиво је да се једно од тумачења овог важног исламског верског института односи на оружану борбу и да се тај вид борбе подстиче обећањем награде у виду загробног живота у рају.

Исламска радикализација или исламизација радикализма и цихадизам

Након овог краћег теоријског осврта на изворе ислама, поставља се с правом питање: у каквом односу они стоје спрам данашње теорије и праксе многобројних креатора исламистичких (цихадистичких) појава у свету, односно, у којој мери и на који начин могу утицати на погоршање односа и изазивање сукоба међу припадницима различитих конфесија, пре свега у нашој земљи и ширем региону Западног Балкана? Одговор на ово питање могао би да гласи: никаквој, уколико би се искључиво држали ставова званичне академске (подједнако западњачке и источњачке) заједнице и официјелних представника улеме широм исламског света према овом проблему. И не би се погрешило у таквом приступу, из више разлога, од којих је најважнији онај који се тиче саме суштине религије, у овом случају ислама, који проповеда и у верницима

буди осећања највише духовне вредности попут мира, толеранције и милосрђа. До неспоразума долази, међутим, када се оно што је записано у верским књигама почне различито тумачити и када се одређени, најчешће, политички и идеолошки интереси, стану оправдавати селективним и „натегнутим“ појашњењима која се циљано и парцијално изводе из религијске сфере, у конкретном случају који нас занима, из Курана и Пророкове суне, односно, хадиса. Многи експерти за ислам не виде у томе ништа чудно сматрајући да је политика неодојиви сегмент ислама као религије, аргументујући то чињеницом да је већ на самом почетку Мухамедове профетске мисије било немогуће правити јасну разлику у поступцима које је овај предузимао наступајући час као верски пророк, час као политичар и, касније, као државник. Отуда мноштво неспоразума до данас, не само на релацији ислам – друге конфесије, већ и унутар самог исламског круга верника који је традиционално склон атомизацији, до непрепознатљивости, основне исламске матрице.

Проблем интерпретације и тумачења, као што смо видели, прати ову религију од њеног настанка и, као резултат тога, осим најзначајније поделе на сунитско и шиитско крило у оквиру ислама и заједнице муслимана, кроз историју су се јављале бројне секташке поделе и честа верска удаљавања од онога што је касније добило обрису главног тока исламске мисије. Овај тренд нарочито је добио на инензитету и значају након отпочињања процеса модернизације исламских друштава крајем XIX и почетком XX и преиспитивања правца у којем је тај процес, иначе осмишљен и наметнут са Запада, заиста кренуо. Паралелно са преузимањем идеја које су пратиле модернизацију јавиле су се снажно артикулисане идеје о потреби оживљавања (ревивализма) ислама као религије, односно, нужности повратка исламских друштава основама (фундаментима) уређења државе и друштва по узору на најранију муслиманску заједницу тј. по узору на првобитне исламске изворе. За већину посматрача на Западу ово је била и остала до данас „немогућа мисија“ јер су, према њиховом чврстом убеђењу ислам и модернизација непомирљиве супротности. Овакав став је, међутим, наишао на осуду стручњака у разним круговима исламског света који су категорички настојали да оповргну ово гледиште, уз истовремено изношење тврдњи да је посредни погрешан приступ у тумачењу ислама чија начела управо подстичу духовни и друштвени напредак. Ево шта о томе каже Рахман: „Само због неспоразума и неправилног тумачења са стране његових каснијих учитеља, Ислам је отуђен од тог свог циља [модернизовања и напретка друштва]; само је кривотворење исламске идеје проузрочило предрасуду, супротну његовој појму, о његовој неспојивости са захтјевима модерне културе [...] Због тога је живот у Исламу обамро“. (1983: 185). Како год, идеје ревивализма временом су у појединим муслиманским срединама радикализоване преуевши за свој садржај и форму постулате из крајње конзервативних исламских верских учења, попут оног које је у XIV ширио Ибн Тајмија (Ibn Taḡmīya, 1263-1328)) а које је, касније, у XIX веку усвојио и инкорпорирао у мисаони и практични оквир свог деловања Мухамед ибн Абдел Вахаб (Muhammad ibn Abd al-Wahab, 1703-1792), оснивач вахабитског покрета у Арабији. Последња фаза ове радикализације или процеса радикалног политизовања ис-

лама, како га назива Танасковић, приметна је глобално у последње две деценије, пре свега кроз феномен тероризма Ал-Каиде и Исламске државе.⁴

Трагајући за узроцима ове радикализације, у контексту објашњења феномена исламистичког тероризма као крајње консеквенце радикализације, поједини експерти попут Оливијеа Роа (Olivier Roy) данас не говоре о исламској радикализацији, већ о исламизацији радикализма. Ево шта о томе каже овај француски исламолог: „Далеко од тога да аболира ислам, тај израз [исламизација радикализма] нуди објашњење зашто и како су млади бунтовници у исламу препознали парадигму свог непоколебљивог бунта. Он не пориче чињеницу да се исламски фундаментализам развија већ четрдесет година, [...] [већ показује] да овај фундаментализам није довољан да би произвео насиље“. Роа притом не игнорише везу између тероризма⁵ и исламског радикализма, посебно не оног салафистичке оријентације, већ покушава да нагласи свој став да не постоји никаква узрочна веза међу овим појавама. Израз верска радикализација сматра неадекватним и због тога што је „погрешно доводити термин радикализација у везу с религијом [јер] то подразумева да се претходно дефинише умерени облик религије“. (Роа, 2017: 12-14).

Ипак, најшира јавност на Западу и даље с огромним неповерењем посматра и зазире од сваког, па и најбезазленијег облика манифестовања верске припадности (а камоли радикализације) у понашању и захтевима својих суграђана исламске вероисповести инкорпорираних у западњачка друштва. Ношење традиционалне одеће, подизање месцида или џамија, исламских културно-образовних центара и слично у већини западних земаља, оцењују се, у последње време, априори у негативном контексту и за реакцију имају појаве попут ескалације десног екстремизма у делу већинског становништва. Колико год муслимани с правом негирали везу између ових облика испољавања исламског културно-верског идентитета и појава као што су исламски фундаментализам или верски радикализам о којима говори Роа, најшира јавност ових земаља управо их тако доживљава и објашњава из разлога јер има непосредно искуство са разорним последицама исламистичког тероризма на својој територији чији су извршиоци у појединим случајевима били лица из локалне муслиманске средине. Ако прихватимо ово као реалност, уз то и оцену већине исламолога источњачке провенијенције да је посредни неразумевање или погрешно тумачење темељних исламских принципа и начела, у превазилажењу постојећих неспоразума на линији Запад – ислам, било би од несумњиве користи када би и клер – *улема* широм исламског света, отворено и недвосмислено осудио појаве као што је тероризам дихадистичког типа. Нажалост, сведоци смо да једна целовита и објективна критика исламистичког тероризма изостаје

⁴ Роин ланчани низ узрока који су утицали на радикализацију изгледа овако: Куран, Ибн Тајмија, Хасан ел-Бана, Саид Кутб и Осама бин Ладен.

⁵ Овај аутор прави разлику између тероризма и дихадизма, сматрајући тероризам ужом категоријом у односу на дихадизам. У суштини, за терористе сматра лица која су чланови терористичких организација док под дихадистима подразумева лица која могу бити врбована преко интернета, или она лица која су путем ове глобалне мреже заинтересована (идеолошки) за проналажење информације о дихаду и дихадистима.

из ових кругова или, у најмању руку, до сада није на адекватан и потпун начин испољена.⁶

Претње по безбедност и стабилност Србије

Да оставимо по страни анализе утицаја исламске религије на процесе настанка и развоја екстремних друштвених појава као што је тероризам у данашњем свету и да се из угла посматрача овог феномена (а грађани Р. Србије, срећом, то јесу) фокусирамо на перцепцију његових последица по међурелигијске односе и, коначно, безбедност у нашој земљи и ширем окружењу. С тим у вези, нужно је одмах подсетити на жалосну чињеницу да српски народ има непосредно искуство са међуконфесионалним неспоразумима и трвењима, која су, поред других узрочника, довела и до општег оружаног сукоба међу народима различите вероисповести, рата у БиХ у првој половини деведесетих година прошлог века, примарно квалификованог од стране појединих стучњака као верски сукоб или рат.

Ако је ова констатација можда пренаглашена, или нетачна, ипак стоји чињеница на коју упозоравају многи, а међу њима и Миле Недељковић у својој књизи *Крст и полумесеци*, да: „Чак и када нема религијског раздора, за религијом се посезало понајвише стога што је она имала, и има, обједињујући значај за највећи број људи“. (Недељковић, 1993: 5-6). У случају сукоба у БиХ, религијског раздора је несумњиво било а Недељковић их види као последицу закаснеле реакције „...на уврежено неповерење које је тињало међу припадницима двеју [православне и исламске] супротстављених вероисповести“. Политиколог Ненад Кеџмановић у први план одговорности за ескалацију сукоба истиче исламски фундаментализам у политици бошњачког руководства и Алије Изетбеговића на почетку рата. Ево шта каже овај угледни сарајевски интелектуалац: „За [...] Алијин рикверц од фингираног грађанина натраг ка, не толико национализму јер му је, како је некад сам говорио „тај осјећај непознат“, колико ка исламском фундаментализму, који би у рату врло радо употријебио америчке ракете „першинг“ против мрских комшија, а у миру их по могућству претворио у џамијске минарете, кривци су сви други само не он“. (Кеџмановић, 2007: 70). Процес исламизације БиХ узео је маха, наравно, раније, у време првих вишестраначких избора у овој бившој републици СФРЈ, када се у јавности све гласнија могла чути „критика мешовитих бракова, обнаживања женског тијела, конзумације алкохола, проституције, наркоманије и „осталих поганости које долазе са декадентног Запада“ [као и] џамијска подршка увођењу турцизама у службену комуникацију и арапског језика у школски систем...“

⁶ У прилог овоме, Дарко Танасковић наводи један пример неуспешне критике тероризма у фетви улеме Универзитета „Дарул Улум“ у Деобанду, Индија, објављене маја 2008. године, у којој се износи став да „џихад конструктиван, а тероризам деструктиван, да је џихад за успостављање мира, а тероризам најтежи злочин, по Курану и по исламу“. Такође, овај аутор наводи и то да бројни муслимански интелектуалци заступају став о томе да је тероризам, у суштини, производ Запада.

(2007: 117). О томе да се радило о визији бошњачког друштва и о пројекту од државног значаја за бошњачке муслимане, речито указују и поједина јавна иступања појединаца из верског интелектуалног круга, попут теолога Решиде Хафизовића, блиског иначе режиму Изетбеговића. Смисао тог Хафизовићевог обраћања јавности, у време када се сукоб већ увећало био распламсао, је следећи: „Као што је веровесник Мухамед био и остао човек, али је међу људима издвојен Алаховим избором за последњег пророка, тако су Бошњаци били и остали муслимани, али су међу муслиманима, милошћу Алаховом, одабрани да својим цихадом покажу пут читавом исламском свету“. (2007: 120).

Ако не од стране Алаха и његове милости, бошњачке муслимане и територију БиХ за свој нови цихадистички експеримент, одабрало је вођство Ал-Каиде. Еван Колман (Evan F. Kohlmann) амерички стручњак за тероризам, наводи да је у пролеће 1992. године у Босну дошао Египћанин, шеик Анвар Шабан, будући „политички вођа и главни портпарол страних муџахедина стационараних у Босни“. (Колман, 2006: 26). Као део стратешки важног пројекта стварања упоришта Ал-Каиде на тлу Европе, одакле би се вршили напади на америчке циљеве, њен лидер је крајем 1992. године, преко својих најближих сарадника шеика Абу Абдел Азиза и Џамала Ахмеда ал-Фадла, предузео конкретне кораке на плану оснивања првих кампова за обуку на територији БиХ и финансирања њихових будућих активности. Убрзо након тога, деветорица најспособнијих елитних оперативаца - инструктора из терористичког кампа за обуку Ас-Сада у Авганистану пребачена су у централну Босну. У јесен исте године изведена је прва „званична“ офанзива муџахедина у централној Босни а годину дана после „Осама Бин Ладен се лично жалио [...] да иако је за Босну имао исту визију као као што је имао за Авганистан, ситуација на Балкану није пружала исте могућности као у Авганистану“. Ово из разлога јер „...Хрвати [више] не дозвољавају муџахединима да прођу кроз њихову територију као што је то Пакистан омогућавао у случају Авганистана“. (2006: 77). Есад Хећимовић, такође добар познавалац прилика на почетку рата у БиХ, за стране исламске добровољце, хуманитарце и мисионаре користи термин *гариби* (ар. ghareeb, у преводу непознат, стран, чудан). Овај босанско-херцеговачки аутор наводи у својој истоименој књизи *Гариби* да је у периоду од августа 1992. до пролећа 1994. године процес упућивања гариба досегао свој врхунац и да је имао две етапе, прву - у лето и јесен 1992. и другу - у време хаџа 1994. Како наводи Хећимовић: „Први талас је могуће описати као пребацивање група арапских добровољаца из Афганистана и Пакистана у Босну и Херцеговину. Други талас започиње као колективни напор група, покрета и држава у исламском свијету, након хаџа 1994. и готово истовременог отварања путева према средњој Босни. За оба таласа је претходно дато религијско одобрење највиших исламских ауторитета у одређеним земљама. Антиамеричко и антизападно расположење је било високо на листи мотива религијских вођа људи који су упућивали позиве за слањем гариба у Босну“. (Хећимовић, 2009: 34). О бројности ових добровољаца постоје различити подаци. Јирген Елзесер (Jürgen Elsässer) наводи у својој књизи *Дихад на Балкану* податке из неколико извора. Према подацима из српских извора било их је између 15.000 и 40.000, док је

према западним изворима, од којих су се неки позивали на изворе тајних служби, тај број био знатно мањи и износио је око 7.000 добровољаца. Пољски контингент СФОР-а располагао је податком од 5.000 а Хрвати повезани с муџахединима износили су податак о 4.000 бораца. (Елзесер, 2006: 59).

Оставимо по страни исламизацију Бошњака и продор цихада у Босну, у време крвавог распада југословенске државе, и вратимо се у садашњост. Као једна од важнијих последица овакве политике бошњачких власти током ратног али и послератног периода, у појединим деловима БиХ под контролом ових власти (Горња Маоча, околина Маглаја, Грачанице, Горажда, Доњег Вакуфа) од остатака страних цихадистичких елемената створене су чврсте и компактне заједнице следбеника, изворно арабијског, исламског верског учења - вахабизма, из којих се континуирано шири утицај овог исламског фундаменталистичког учења. Мада се у јавности (посебно бошњачкој) много спекулише с бројем Вахабија на тлу БиХ, према појединим изворима сматра се да ова популација данас чини 5% популације БиХ и да делује у 17 општина.⁷ Такође, непознат је и прецизан број лица која су у организацији вахабијских џемата широм Босне упућена у формације Исламске државе и укључена у ратни сукоб на подручју Сирије, иако поједини медији износе податак да је „у Сирију отишло између 150-160 мушкараца, двадесетак жена и још неутврђен број дјецe“.⁸

Од идеолошких утицаја овог конзервативног верског учења⁹ није поштеђена ни Србија. О идеологији и припадницима овог покрета у јавности Србије почело се говорити (можда је адекватније употребити реч - нагађати) пре деценију и по и то у контексту безбедносних инцидената који су избијали повремено у суседној БиХ. На штетан утицај који Вахабије имају унутар саме заједнице муслимана у нашој земљи, почело се указивати од средине прошле декаде, у контексту унутрашње полемике која се водила између представника Исламске верске заједнице Србије и Исламске верске заједнице у Србији око полагања права на управљање овдашњом заједницом муслимана и после акције хапшења 15 њихових припадника марта 2007. године, који су на планини Нинаји, у близини Новог Пазара, имали камп у којем су се обучавали за терористичке нападе. Мимо научне сфере промишљања и публиковања овог проблема, које је најцеловитије изнео Потезица, ширу медијску пажњу привукао је текст (објављен у јубиларном 800. броју часописа „Сведок“¹⁰, 2011.) у коме су на Вахабије свој осврт дали наши најпознатији стручњаци за ислам и тероризам. Како се наводи у тексту, Вахабије из села Горња Маоча, које се сматра једним од главних центара радикалног исламизма, дошли су у жижу интересо-

⁷ Види текст на електронској адреси: <http://www.vijesti.me/svijet/vehabije-cine-5-odsto-populacije-bih-i-djeluju-u-17-opstina-45003>. Приступљено 23.06.2018.

⁸ Види: <http://www.dw.com/bs/vehabije-u-bih-izme%91u-zakona-i-vjere/a-17898744>. Приступљено 23.06.2018.

⁹ Врло прегледну и заокружену студију о Вахабитима, под насловом „Вахабије: између истине и предрасуде“ израдио је Оливер Потезица, бивши дипломата и одличан познавалац прилика на Блиском истоку.

¹⁰ У овом раду је искоришћена верзија текста коју је пренео сајт „Нова срска политичка мисао“, од 12. новембра 2011. године. Види: <http://www.nspm.rs/prenosimo/ko-su-vahabije-kako-su-dosli-u-evropu-i-sta-je-pozadina-njihovog-delanja.html?alphabet=c>. Приступљено 23.06.2018.

вања регионалне јавности 2010. године када је у БиХ изведена операција „Светлост“, у којој је учествовало 600 полицајаца. Том приликом приведено је неколико особа и заплена мања количина оружја.

Везе Вахабија протежу се много даље од Сарајева и Новог Пазара. Идеолошки и финансијски извор им се налази у Саудијској Арабији, али тежиште своје организације све више преносе на муслиманску имиграцију у Европи. Главни центар је, наводно, у Бечу којим руководи Мухамед Порча, хоџа бошњачке џамије у 12. бечком округу. Радослав Гађиновић наводи да Вахабије своје чланове регрутују из редова муслиманског народа које бирају по критеријуму привржености исламу и спремности да ризикују свој живот за веру. Овој заједници приступају, по правилу, полуобразовани, они који су по природи екстремни и врло сиромашни. Пошто их већина муслимана не прихвата, према оцени Гађиновића, погрешан је закључак да су џамије центри за њихову регрутацију у Србији. За молитве и верске обреде користе се обично приватне куће или се изнајмљује пословни простор, а кампове за обуку и индоктринацију припадници ове заједнице организују у забаченим планинским подручјима где је мала вероватноћа да буду откривени. Према мишљењу и другог експерта за тероризам Драгана Симеуновића, Вахабије су следбеници фундаменталистичке исламске секте у средњој Арабији. У почетку су се борили против турске власти, да би временом, како су у њихове редове улазили све моћнији арапски феудалци, и сами постали власт. Реч је, заправо, о специфичној варијанти салафизма¹¹, верског покрета и правца који постоји низ векова и који заговара повратак изворном учењу у исламу уз истовремено одбацивање свих верских новотарија и застрањивања. Данас је вахабизам службена религијска варијанта и званична идеологија Краљевине Саудијске Арабије одакле се вахабијске заједнице широм света обилато финансирају. Како закључује Симеуновић, Вахабије мењају правила живота и начина исповедања вере у земљама у којима се ислам традиционално практикује и то чине не само новцем, већ и силом. Они су заправо претња прво муслиманима у свакој новој средини у којој се појаве, јер настоје да их приволе свом учењу, а тек после на ред долазе неверници и обрачун са њима. Број њихових симпатизера је увек и свуда, а нарочито у западним и претежно хришћанским европским земљама, увек далеко већи од броја особа које се јавно декларишу као Вахабије. Према оцени Симеуновића, разлози за то су бројни и крећу се од страха Вахабија да се не изазове непријатељска реакција у датој средини, па све до разлога прикривања неких лоших намера.

Осим вахабизма, у последњих неколико година сведоци смо још једне, врло реалне опасности по безбедност и свеколику стабилност Србије а која је директна последица политичких и отворених ратних сукоба на подручју Блиског истока. Реч је, дакако, не само о глобалном исламистичком тероризму као пратећој појави ових сукоба, већ и о незапамћеним миграцијама у новијој историји до којих је дошло услед геостратешке промене позиција кључних

¹¹ Други назив за следбенике салафизма је ахлу-Куран (народ Курана, куранисти) или ахлу-хадис (народ хадиса, традиционалисти).

чинилица у поменутом региону. Са територијалним узмицањем (поједини аутори говоре о поразу) Исламске државе и променом стратегије у наступу ове терористичке организације (од напуштања војних операција до повратка пракси извођења класичних, индивидуалних самоубилачких акција), значајан број припадника ове организације, пореклом са Запада, принуђен је да се врати у земље свог порекла које су раније напустили како би у Сирији и Ираку помогли цихадистички пројекат успостављања исламског халифата.

Према неким проценама европских земаља, тај број се креће између 5 и 6 хиљада лица а у зависности од тога чији су држављани према њима се предузима различит безбедносни третман, од издржавања затворских казни до примотре или рехабилитације и поновног повратка у друштво. Како наводи Кристофер де Белаги (Cristopher de Bellaigue) у свом тексту објављеном у Њујорк ревију ов букс (The New York Review of Books): „Не зна се колико су ови повратници опасни. Можда се кају и желе да буду узорни грађани, а можда спремају освету. Упркос ратним поразима Исиса, расте списак цихадистичких злодела на еропском тлу. Од напада бомбом, возилом и ножем у Великој Британији почетком 2017. (у најтежем нападу је убијено 22 људи на концерту у Манчестеру) до скорашњих напада у Шпанији и Француској, јасно је да се страст за убијањем „неверника“ не смањује“. И даље, закључује овај аутор: „Европљани муслиманског порекла обогаћују живот земаља у којима живе, иако многи задржавају елементе своје религије и културе. Али са сваким цихадистичким нападом често понављана формула да је ислам религија мира коју злоупотребљавају насилни појединци губи на уверљивости“.¹² Када је реч о Србији, свакако да проблем повратника из Исламске државе треба узети озбиљно у разматрање, иако у јавности не постоји консензус у погледу броја оних, нарочито са подручја Косова и Метохије, који су у протеклих неколико година отишли на ирачко-сиријско ратиште и прикључили се борбеним редовима Исламске државе.

Као што је већ речено, проблем миграната пореклом са Блиског и Средњег истока и Африке намеће се не само као озбиљан безбедносни, већ и као шири друштвени проблем за већину европских земаља међу којима је и Србија. Према званичним подацима УНХЦР-а¹³, у последњих пет година број избеглих и расељених лица у свету се константно повећава. На крају 2011. године регистровано је 10,4 милиона избеглица а до средине 2016. око 16,5 милиона, односно, 5 милиона више него средином 2013. године. Током прве половине 2016. забележен је нови талас од најмање 3,2 милиона расељених лица од којих милион и по имају избеглички статус или се воде као тражиоци азила, док се 1,7 милиона људи воде званично као интерно расељена лица. Тренд повећања

¹² Опширније о овоме и проблемима интеграције муслимана у западњачка друштва види: <https://www.nybooks.com/articles/2018/06/07/the-new-europeans-muslims/>. Приступљено 24.06.2018.

¹³ Види Извештај УНХЦР-а за прву половину 2016. године на адреси: <http://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/58aa8f247/mid-year-trends-june-2016.html>. Приступљено 24.06.2018. Такође, за прву половину 2017. види: <http://www.unhcr.org/5aaa4fd27.pdf>. Приступљено 24.06.2018.

наставио се и током прве половине 2017. године када је регистровано 18,5 милиона избеглих лица чиме је премашен број од рекордних 17,8 милиона избеглица у свету из 1992. године. И док су током 2016. избеглице у највећем броју потицале из ратом захваћених подручја, у земљама као што су Нигерија, Јемен, Јужни Судан и Сирија, у 2017. се радило о лицима из Мијанмара, избеглим у Бангладеш, и особама из подсахарске Африке.

Када је реч о Србији, која се налази на главној транзитној рути избеглица са Блиског истока на путу за земље Европске уније, према подацима Удружења грађана за борбу против трговине људима и свих облика насиља над женама - „Атина“¹⁴, присутан је тренд пораста броја миграната из Пакистана, Авганистана и са Блиског истока, услед ратних сукоба, док је у опадању број особа које долазе са афричког континента, из Либије, Нигерије и Обале Слоноваче. Према студији коју је 2014. године објавило ово удружење, број азиланата у Србији постепено се повећавао и то највише када су у питању лица пореклом из Сирије, док је тај број опао када је реч о избеглицама из Авганистана. Најзаступљеније земље порекла 2013. године биле су Сирија (1338), Еритреја (624), Сомалија (507), Авганистан (492) и Алжир (249). С обзиром на чињеницу да је Србија део руте интерконтиненталних миграција од Африке и Азије ка Европи, национална структура миграната који траже азил у Србији у потпуности одговара оној која је присутна на глобалном нивоу а коју, у највећем броју, чине Авганистанци, Сиријци и Сомалијци. Важан налаз који је потврђен истраживачком студијом овог удружења, указује на то да је, одмах иза ратних сукоба, главни узрок миграција економске природе, тј. немогућност да се обезбеди егзистенција или потпуно одсуство економске перспективе.

Закључак

Као што је то и презентовано у овом раду, Куран и хадис, као базични текстуални извори исламске вере, садрже у себи елементе који, посматрано кроз призму међуконфесионалних односа, упућују на потребу објективног приступа али и опрезности у њиховом дословном прихватању и тумачењу. Ова се констатација у првом реду односи на важан исламски верски институт – цихад који се, као што је то показано, тумачи на различите начине од којих је свакако најопаснији онај који покушава да игнорише његову негативну конотацију (посматрано из угла других религија и конфесија), односно, смисао вођења оружане борбе у циљу успостављања нових и довршавања започетих процеса свеисламизације на различитим странама света. На примерима који су овде укратко изнети могуће је испратити главни ток ових процеса кроз новију историју ислама и муслиманске заједнице.

¹⁴ Види истраживачку студију овог удружења под називом *Мигранткиње и мигранти у локалним заједницама у Србији* на адреси: <http://www.atina.org.rs/sites/default/files/Migranti%20i%20migrantkinje%20u%20lokalnim%20zajednicama%20u%20Srbiji.finalno.pdf>. Приступљено 24.06.2018.

Што се тиче Србије и њеног ширег окружења, у контексту указивања на изворе потенцијалне претње по њену безбедност и друштвену стабилност, указано је по нашој оцени на два кључна, потенцијално реметилачка фактора – вахабизам и миграције људи из муслиманских средина захваћеним ратом. Иако се за сада не може говорити о штетним последицама по безбедност наше земље од деловања ова два фактора, није на одмет, када је реч о институционалном деловању државе и њених органа, предузети одређене мере и радње у оквиру превенције нежељених последица. Сходно томе, када је у питању однос државе према вахабизму и другим конзервативним и верско-идеолошки нетолерантним идејама и пројектима, пожељно би било да, у случајевима међурелигијског и међуконфесионалног дијалога или спорења, надлежни државни органи заузму неутралан став и уздрже се од сваког облика уплитања у решавање евентуалних неспоразума или сукоба верског карактера. Уколико тензије поприме такве размере да постану реметилачки фактор по безбедност грађана и сигурност њихове имовине, неопходна је брза и одлучна али и одмерена репресивна акција органа безбедности. Имајући у виду тренутно (задовољавајуће) стање безбедности у Србији и реалну процену (мањег) степена њене угрожености од претњи које у себи потенцијално садрже исламистички иментел (у нашем случају вахабизма и миграната из исламских земаља) намеће се основаним закључак да су специјализоване тајне службе наше земље (БИА, ВБА) добро обавиле свој задатак на превентивно-оперативном плану супротстављања и отклањања поменутих претњи. Оно на чему би ове службе требало да наставе да инсистирају и у наредном периоду, јесте спречавање покушаја иницијалног организовања (грађанског, верског, политичког) како присталица вахабизма, тако и мигрантске популације која се одлучи да трајно остане у Србији. Искуства појединих западноевропских земаља, посебно Велике Британије и Немачке, показују да удовољавање различитим формама и садржајима организовања муслимана у посебне и издвојене културно-етничке и верске целине, представља, на дуги временски рок посматрано, ризик од успостављања снажних монокултурних заједница које се тешко, или никако, не могу интегрисати у већински део друштва. У тако гетоизираним срединама појаве попут екстремизма и тероризма лако проналазе своје уточиште и постају нерешив друштвени проблем *par excellence*.

Литература:

1. Elzaser, Jirgen (2006): *Džihad na Balkanu: kako je džihad stigao u Evropu?: sveti ratnici i tajne službe na Balkanu*, Jasen, Beograd
2. *Izbor Poslanikovih hadisa*, priredio Essejjid Ahmed el-Hašimi (1985), Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, Sarajevo
3. Jevtić, Mirosljub (1989): *Savremeni džihad kao rat*, Nova knjiga, Beograd
4. Kecmanović, Nenad (2007): *Nemoguća država: Bosna i Hercegovina*, „Filip Višnjić“, Beograd
5. Kolman, Evan (2006): *Džihad Al Kaide u Evropi: avganistansko-bosanska mreža*, Altera, Beograd

6. *Kur'an: s prevodom*, preveo Besim Korkut (1984), Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, Sarajevo
7. Nedeljković, Mile (1993): *Krst i polumesec: najstrašnija srpska razdeoba*, „Politika“ - „Libertas“, Beograd – Bijelo Polje
8. Potežica, Oliver (2007): *Vehabije: između istine i predrasude*, „Filip Višnjić“, Beograd
9. Rahman, Fazlur (1983): *Duh islama*, IZ „Jugoslavija“ – IZ „Prosveta“, Beograd
10. Roa, Olivije (2017): *Džihad i smrt*, Akademska knjiga, Novi Sad
11. Smailagić, Nerkez (1975): *Uvod u Kur'an: Historijat-Tematika-Tumačenja*, Nerkez Smailagić, Zagreb
12. Tanasković, Darko (2008): *Islam: dogma i život*, Srpska književna zadruga, Beograd
13. Hećimović, Esad (2009): *Garibi: Mudžahedini u BiH 1992-1999*, Dan Graf : SEEMO, Beograd

QURAN AND HADITH: THE SOURCES OF THE INTERCONFESSIONAL CONFLICT?

Summary: Two main and most important textual sources in Islam - Quran and Hadith, are the subject to numerous interpretations and misunderstandings regarding the treatment of the Islamic religious institute - Jihad. This paper presents a brief theoretical overview of these sources and deals with the analysis of some Quran surahs, as well as that of Hadith, where this controversial term is being discussed. In addition, the paper attempts to answer the question: What is the relation between the above mentioned sources and today's theory and practice of numerous creators of Islamic (Jihadist) phenomena in the world? In other words: To what extent and in what way can they influence the aggravation of relations and provoke conflicts among members of various confessions, primarily in our country, and in the wider area of the Western Balkans?

In this context, the special attention is given to the explication of terms “Islamic radicalization” and “Jihadism” and “Islamisation of radicalism” and similar terminological determinations of various deviant phenomena in Islam. In the end, it is pointed out to the real sources of threat to the security and stability of the Republic of Serbia, such as Wahhabism and uncontrolled migrations from the crisis areas in the Middle East.

Key words: Quran, Hadith, Jihad, Islamic radicalization, Islamisation of radicalism, Jihadism, Wahhabism, Migrations, Threats to Security